

Sundby Kirkegård

Fra kirkegård til bypark

Af Iben Degn Pedersen

Arkitekt og projektleder på omdannelse af Sundby Kirkegård

Lotte Olsen

Projektleder på omdannelse af Sundby Kirkegård

Hvordan overgår et areal fra kirkegård til efterfølgende at leve videre som bypark? Det spørgsmål har vi i Københavns Kommunes Områdefornyelse i Sundby sammen med lokale borgere udforsket gennem det sidste år.

Den 1. januar 2020 tog Københavns Kommune hul på den afsluttende fase af afviklingen af kirkegårdsfunktionen på Sundby Kirkegårds gamle afdeling. I fremtiden skal arealet være offentlig bypark. Det er Områdefornyelsen Sundbys opgave at facilitere denne transformation af arealet. Projektet følges og udvikles sammen med en gruppe lokale borgere, som bruger deres fritid på at engagere sig i Sundby Kirkegårds fremtid. Det er en af kerneopgaverne for en områdefornyelse i Københavns Kommune, at projekter, der udvikles i regi af områdefornyelser, baserer sig på en solid omverdensinddragelse. Dertil udvikles projektet i tæt samarbejde og sparring med fagfolk i kommunen og i tråd med Københavns Kommunes politiske visioner og strategier.

Sundby Kirkegård består af to afdelinger; den gamle afdeling fra 1872 og den nye afdeling fra 1920'erne, som adskilles af en trafikeret vej. Den nye afdeling er stadig fungerende kirkegård. Derfor begrænser områdefornyelsens projekt sig til Sundby Kirkegårds gamle afdeling, som i denne artikel for enkelhedens skyld benævnes Sundby Kirkegård.

I 2020 startede områdefornyelsen projektet med en bred borgerinddragelse, som senere udmøntede sig i et tæt samarbejde med en fast borgergruppe – en såkaldt projektudviklingsgrup-

pe. Gennem møder og faglige inspirationsoplæg har vi sammen formuleret en retning for Sundby Kirkegårds fremtid.

Denne artikel beskriver de ønsker, som har præget samtalerne i projektudviklingsgruppen, og som har skabt den vision, der nu ligger for Sundby Kirkegård. Artiklen vil forhåbentlig bidrage med inspiration og give indsigt i værdier, kvaliteter og potentialer, som kirkegårde kan rumme, også når de engang ikke længere skal fungere som kirkegård. Løbende i artiklen vil centrale spørgsmål og opgaver, som en fremtidig rådgiver skal hjælpe os med at løse, blive fremhævet.

Sundby Kirkegårds historie

På Amager, mellem Kirkegårdsvej og Kastrupvej, blev Sundby Kirkegård for snart 150 år siden etableret. Oprindeligt blev Sundby Kirkegård anlagt på et 13.000 m² stort areal uden for den dengang selvstændige landsby Sundbyøster. I dag er København vokset rundt om Sundby Kirkegård, og kirkegården ligger nu som et grønt åndehul i den tæt bebyggede bydel. Siden Sundby Kirkegårds indvielse er kirkegården blevet udvidet flere gange. Den seneste og sidste udvidelse var i 1950'erne, hvor kirkegården opnåede sin nuværende form og størrelse på 48.000 m².

I 1903 blev Sundbyøster indlemmet i Københavns Kommune, og derved overgik ansvaret for og driften af Sundby Kirkegård til Københavns Kommune, hvor den har været siden. Samme år blev det vedtaget, at Sundby Kirkegård skulle være afviklet som kirkegård hundrede år senere, i 2003. Den vedtagelse blev ændret i 1950'erne, hvor datoen for Sundby Kirkegårds afvikling blev flyttet til den 1. januar 2020. Som konsekvens af gravsteders 20 års fredningstid var det således ved årsskiftet til 2000 ikke længere muligt at erhverve nye gravpladser på Sundby Kirkegård, og den officielle afvikling begyndte. Siden 2000 er gravsteder løbende blevet fjernet, i takt med at de er hjemfaldet, og 145 gravsteder er som de sidste blevet fjernet i løbet af første halvdel af 2021. I dag står der 170 gravsteder tilbage på Sundby Kirkegård. 137 af disse er registreret som bevaringsværdige af Nationalmuseet og skal stå permanent på arealet. De resterende 33 gravsteder er stadig aktive, idet de blev tildelt dispensation for nedsættelse i årene 2000-20. Det sidste aktive gravsted hjemfalder i 2034.

Sundby Kirkegård i dag

I dag fremstår Sundby Kirkegård som et patchwork af forskellige grønne rum. Det skyldes særligt den historisk gradvise udvidelse af Sundby Kirkegård, hvor hvert område har sin egen alder og sit eget særkende. Nogle områder præges af store, gamle, løvfældende træer, over andre områder åbner Himmelrummet sig. Et område er tæt beplantet med nåletræer, og et andet er præget af en lille frugtlund, hvor der også er etableret en hundegård. Nogle områder af Sundby Kirkegård er meget karakterfulde, mens andre måske virker lidt kedelige. Men alle rum og områder har en berettigelse, og det er den samlede oplevelse af de forskellige rum og områder, der skaber Sundby Kirkegård.

Sundby Kirkegård gl. afdeling.
Foto: Iben Degn Pedersen,
juni 2019.

Sundby Kirkegårds udvikling og afvikling. Luftfotos, hhv. 1955, 2001 og 2011. Fotos: Københavns Kommune.

Stemningen

Da områdefornyelsen i starten af projektforsløbet påbegyndte omverdensinddragelse og indledte samtaler med de lokale borgere, var vi spændte på, hvad deres ønsker og behov var i forhold til stedets fremtid. Det blev hurtigt tydeligt, at der særligt var ét ønske, som var vigtigt for de fleste borgere og brugere; at Sundby Kirkegårds stemning bevares. På den ene side var det et meget simpelt ønske, men det var samtidig også et komplekst ønske, for hvordan beskrives og håndteres en stemning? Hvilke elementer består en stemning af? Og hvor meget fysisk forandring kan et sted tåle uden at miste sin stemning? Det blev vigtigt for processen at beskrive og specificere stemningen og knytte den til objekter, oplevelser og rum på kirkegården. For stemningen på Sundby Kirkegård er helt speciel. En borger har sagt det således: "Man bliver taget væk fra stedet. Det er som at gå på eventyr, når man kommer på Sundby Kirkegård."

I samtalerne med projektudviklingsgruppens medlemmer blev det tydeligt, at der var nogle temaer, som gik igen, når de beskrev stemningen, og at det er summen af disse temaer, som er grundtonen for stemningen på Sundby Kirkegård. Løbende har områdefornyelsen haft et tæt samarbejde med

Gravstenen med den stående engel er en af de mest bemærkelsesværdige og stemningssættende gravsten på Sundby Kirkegård. Englen var i flere år "væk", da træer og buske havde vokset sig store omkring den. Under en større beskæring blev gravstenen genfundet, og pludselig kunne en af de rutinerede driftsmedarbejdere godt huske den bemærkelsesværdige gravsten fra tidligere. Sundby Kirkegård gl. afdeling. Foto: Områdefornyelsen Sundby, august 2016.

deltagerne i projektudviklingsgruppen, som har bidraget til at beskrive og nuancere de oplevelser og kvaliteter, de hver især sætter pris på, når de går tur på Sundby Kirkegård.

To af de gennemgående temaer knytter sig til den fuldt belagte og funktionelle kirkegård, mens de to andre temaer knytter sig til potentialer, der er vokset frem under de sidste 20 års afvikling af Sundby Kirkegård.

TEMA I: Det sidste hvilested

Den nu (næsten) afviklede kirkegårdsfunktion har stor betydning for stemningen på Sundby Kirkegård: "Folk kommer ind med en respekt, fordi de ved, at det er en kirkegård," som en borger har beskrevet det. På Sundby Kirkegård møder man døden og sorgen. Det giver en rolig og ophøjet stemning, der inviterer til eftertænsksomhed i forhold til ens eget liv, til refleksion over svære spørgsmål, og måske mærker man den sorg, man selv bærer. Dog er det særlige ved Sundby Kirkegård, at man møder livets tunge spørgsmål på en mindre konfronterende og direkte måde end på andre aktive kirkegårde. Den 20 år lange afvikling gør, at der er en distance til den nylige død og friske sorg. "Der er en tidsforskel, så det er ikke nær så voldsomt at gå på den gamle afdeling," nævner en lokal borger. Men hvordan forbliver Sundby Kirkegård et trygt grønt rum i byen, hvor sorg, svære stunder og tanker kan få plads, nu hvor de fysiske påmindelser og traditioner, der tidligere var koblet til arealet og funktionen, kun står tilbage i fåtal? Det bliver et spørgsmål, der skal udfoldes i den kommende fase.

I den forbindelse forventer vi, at de 137 bevaringsværdige gravsteder og -sten vil spille en vigtig rolle i bevarelsen af stedets særlige stemning. Her bliver det vigtigt, at de tilbageværende gravsteder og -sten ikke blot opsættes som museumsobjekter til udstilling og beretning om fortiden. De skal være levende kulturarv, der bibeholder deres autenticitet, og forblive en naturlig del af arealet og hverdagslivet, der skal udspilles her i fremtiden. Derfor vil vi bl.a. efterstræbe at bevare de bevaringsværdige gravsteder og -sten, så de bliver på deres oprindelige plads. Måske det vil betyde, at nogle gravsteder/-sten vil stå lidt gemt eller uhensigtsmæssigt, men i forhold til målet om at bevare stemningen er gravstederne/-stenenes pladsmæssige autenticitet vigtigere.

Sundby Kirkegårds ældste afdeling. Foto: Områdeformyelsen Sundby, juni 2021.

Et andet sted på Sundby Kirkegård, hvor den nuværende stemning kan leve videre, vil være Sundby Kirkegårds askefællesgrav, hvor pårørende stadig lægger blomster og tænder lys. Her har de pårørende aldrig været vant til eller haft behov for varige fysiske påmindelser om deres tab og savn, her er rummet og minderne i sig selv nok. Erfaringerne fra andre askefællesgrave, som er blevet taget ud af brug i Københavns Kommune, viser, at pårørende, også mange år efter en afvikling, stadig lægger blomster og sætter lys. Det forventer vi også vil ske på Sundby Kirkegård.

TEMA 2: Den evige historiefortæller

For mange borgere er det en stor kvalitet, at man på Sundby Kirkegård mærker historiens vingesus. Det mærkes, at det er et sted med alder, der har været vidne til tider og samfund, som ligger længe før os. Samtidig beretter hvert gravsted og hver gravsten om en tidligere Sundby-skæbne. En historie om en persons liv, virke, kærlighed, familie og død. Flere medlemmer af den lokale projektudviklingsgruppe har fremhævet kvaliteten ved at gå rundt og se og læse på gravstederne: "Det sætter fantasien i gang," som en borger beskriver det. Gravstedernes detaljerighed er stor, der er altid noget nyt at se, læse eller opdage, og de mange fortællinger på gravstenene kan tage en med på en indre rejse. En borger beskriver det således: "Historierne er vigtige for mig. Jeg kigger gerne på gravstenene. Jeg kan gå forbi de samme grav-

sten igen og igen – og pludselig ser jeg noget nyt. Jeg læser teksten om personerne, og det sætter gang i min fantasi. Hvem var de? Hvor boede de? Hvordan så her ud, dengang de levede?”

Ud over de ukendte sundbyboere, som er begravet på Sundby Kirkegård, ligger der også markante historiske personer. De, som oftest bliver fremhævet, er de 12 frihedskæmpere, som under krigen holdt til i området nær Sundby Kirkegård. De mistede deres liv i forbindelse med deres modstandskamp. I lokalområdet er der stor stolthed over de begravede frihedskæmpere, der ud over at minde den forbipasserende om frihedskæmpernes vigtige indsats og voldsomme skæbne også minder om, at den by, man bor og lever sit frie liv

Sundby Kirkegård gl. afdeling. Foto: Områdefornyelsen Sundby, april 2021.

i, engang var besat. Frihedskæmpergravene er erklæret bevaringsværdige.

For borgere, der er kommet på Sundby Kirkegård igennem mange år, kan det efterlade en følelse af tomrum, at mange gravsteder nu er blevet fjernet. En opgave bliver at få den store oplevelsesværdi og detaljerighed, som gravstederne indtil for nylig har bidraget med, ind på arealet på en ny måde i fremtiden.

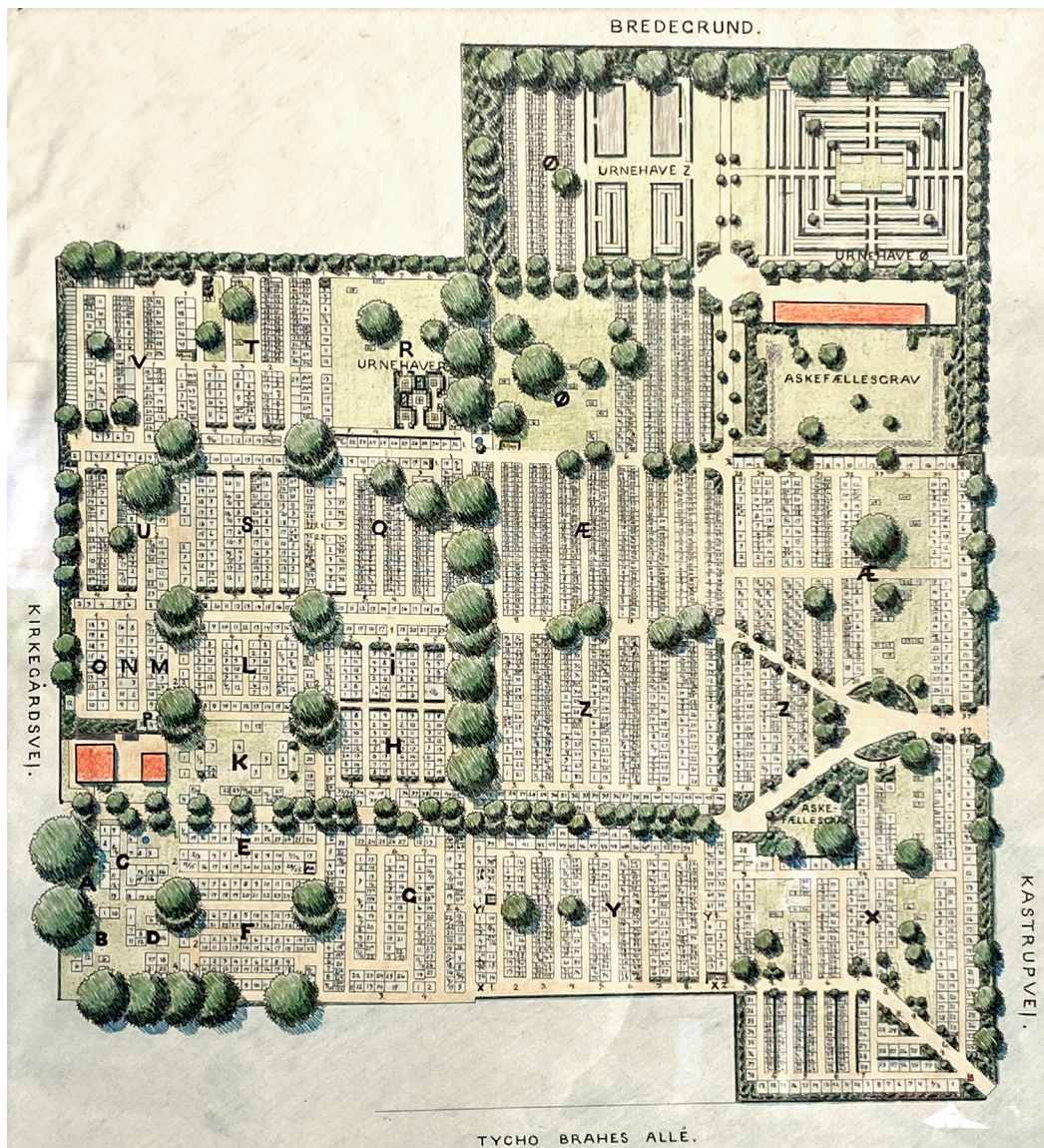
TEMA 3: Kirkegårdens forsvindende logik

I dag præges Sundby Kirkegård af de tidligere strukturer og landskabstræk, som understøttede kirkegårdsfunktionen. De gamle strukturer og kirkegårdslogikker er ikke umiddelbart synlige længere, men de er stadig fundamentet for Sundby Kirkegårds disposition. Hvor gravstederne, beplantningen og stierne tidligere havde en tydelig og let aflæselig relation til kirkegårdsfunktionens struktur, opleves de i dag som tilfældigt placeret og til tider på en uhensigtsmæssig måde. F.eks. bringer stierne ikke den besøgende rundt på hele området, og indimellem kan en busk eller en gravsten stå et sted, hvor det føles, som om den står i vejen. Ud fra et rationelt perspektiv er dette ikke en kvalitet, men tilfældigheden og "det bøvlede" er samtidig også charmen ved Sundby Kirkegård: at stedet ikke altid 'giver mening', at elementer er skæve, står i vejen eller danner mærkelige rum. Det virker uplanlagt, og det er befriende. På mange måder kan man sige, at Sundby Kirkegård på grund af den nu forsvindende kirkegårdsstruktur indeholder et paradoks: Dét, som er ulempe, er samtidig også kvaliteten.

Særligt kirkegårdens beplantning er et eksempel herpå. Gravstedstræer og -buske, der nu har vokset sig store, blev plantet som små til at stå ved et gravsted. Tidligere stod de i et tydeligt defineret mønster, men i dag har de tilfældige placeringer – og de skaber ofte diffuse rum, der er svære at indtage til ophold eller udfoldelse. Men mens de tidligere gravstedstræer ikke nødvendigvis bidrager med interessante rumligheder, bidrager de med en særlig oplevelsesværdi. Den "vilde" beplantning og de tilfældige placeringer giver et indtryk af en "vild natur", hvor man kan fare vild. De skaber uforudseelighed, noget overraskende og en oplevelse med en ny vinkel og en ny forbindelse. En borger beskriver det således: "Alt det stedegrønne. Det både dæmper lyden

og signalerer kirkegård. Først lukker de grønne rum sig, og så åbner de sig. Områderne og forløbene med det grønne 'lokker', det er nysgerrigheden og fantasien, der fører folk rundt."

Den stemning, som "det tilfældige" skaber, er vigtig at bringe med i det videre arbejde. Her møder den besøgende stedet i øjenhøjde, ens bevægelse er ikke dikteret af en overordnet struktur. Her går og oplever man ud fra sin egen fantasi og sine egne instinkter.

Håndtegnet kort over Sundby Kirkegårds gl. afdeling. Kortet hænger i dag i ramme i driftens kontorer ved Sundby Kirkegård. Kunstner og årstal er ukendt, estimeret årstal 1960-1990. Foto: Områdefornyelsen Sundby, april 2021.

Gamle, nu store, gravsteds-træer på Sundby Kirkegård har stor artsvariation og "tilfældige" placeringer. Flere steder i terrænet på Sundby Kirkegård kan man aflæse de gamle stisystemer. Det samme kan man på dette billede, som tidligere var en urnehave. Her ses også enkelte af de resterende urnegrave. Sundby Kirkegård gl. afdeling. Foto: Områdefornyelsen Sundby, juni 2021.

TEMA 4: Den vilde grønne oplevelse

Da den officielle afvikling af Sundby Kirkegård startede i 2000, var der ikke en samlet strategi for, hvordan driften skulle håndtere afviklingens fysiske konsekvenser. Her manglede f.eks. en metode for håndtering af beplantning på hjemfaldne og ikke-fornybare gravsteder, for nye frilagte græsarealer og for et stisystem, hvor dele blev unødvendige. Det betød, at der under den langstrakte afvikling af kirkegårdsfunktionen blev skabt nye og uplanlagte rum, karakterer og muligheder, som voksede frem på arealets og brugerne egne præmisser.

Sundby Kirkegård fik gennem de sidste 20 år en mere og mere vild og oplejet fornemmelse. Dét havde for nogle borgere en stor kvalitet; her kunne man gå på opdagelse, komme væk fra byen og fare vild i det grønne. Man kunne opdage nye steder, nye grønne nicher, få nye kig og måske finde en gravsten, man ikke havde set før. Her gik den vilde og utæmmede natur og kultur hånd i hånd, og det gav en befriende fornemmelse. En borger har beskrevet det således: "Sundby Kirkegårds sjæl ligger i ikke at vide, hvad der ligger rundt om hjørnet. Pludselig får man et langt kig, i et langt grønt rum, og øjet fanger noget. Dét mærker man eftertænksomheden. Det sætter sig i kroppen. Det stimulerer idéerne og tankerne."

Tidligere stod de mange gamle gravstedstræer og -buske tæt på Sundby Kirkegård. Her beplantning fra to urnegravsteder. Sundby Kirkegård gl. afdeling. Foto: Områdefornyelsen Sundby, februar 2021.

Under Copenhagen Light Festival 2021 stod lyskunstværket NOVA på Sundby Kirkegård. Midlerne til kunstværket kom fra Områdefornyelsen Sundbys puljer og var bevilliget af puljeudvalget, som består af lokale borgere. Værket skulle, som en midlertidig installation, vise, hvordan nye elementer kan bidrage til og understøtte Sundby Kirkegårds stemning. Værket er lavet af det britiske kunstnerpar Studio Vertigo og tiltrak mange besøgende. Foto: Områdefornyelsen Sundby, februar 2021.

Samtidig skabte det vildtvoksende grønne ikke gode rammer for ophold og udfoldelse, og den tætte og vilde bevoksning hæmmede en sund og sikker udvikling af planter og træer. I starten af 2021 var der en større beskæring på Sundby Kirkegård, der skulle sikre sådanne forhold. Det har ændret den rumlige oplevelse af Sundby Kirkegård, og det er en forandring, som ikke alle borgere har været glade for.

En udfordring bliver at finde en måde at genetablere "den vilde natur" på, som også hænger sammen med de retningslinjer, behov og vedligeholdelse, en bypark kræver.

Processen fremover

Den lokale projektudviklingsgruppe og områdefornyelsen arbejder nu videre med at løse og udfolde de potentialer og udfordringer, som er skitseret i de fire temaer. Vi vil samtidig have fokus på at beskrive, hvordan de basale byrumsfaciliteter, såsom stier, ophold, indgange m.m., kan udvikles, således at Sundby Kirkegård også i fremtiden bliver et værdifuldt rum i byen, i tråd med stedets ånd, historie, stemning og de lokale borgeres ønsker.

Sundby Kirkegård, gl. afdeling. Foto: Områdefornyelsen Sundby, 2019.